

ния жизни населения; регион требует соответствующую структуру управления для взаимосвязи и взаимодействия всех компонентов региона на достижение целей регионального развития.

Таким образом, для региона характерны особенности, присущие социально-экономическим системам: целостность (свойства региона не есть сумма свойств составных частей, но есть отражение их характеристик – природных условий, географического положения, связей и др.); интегративность компонентов; необходима система коммуникации между элементами; иерархичность взаимоотношений региона с государством; целеполагание функционирования – возможности формирования целей внутри региона и непротиворечивость их целям высшей системы; необходимость управления как требование обеспечения единства действий отдельных частей региональной совокупности. Кроме того, поскольку человеческие ресурсы являются активным элементом региона, акцент на социальный фактор является необходимым условием эффективного функционирования региона.

Вышеприведенная аргументация дает основание считать, что регион, обладающий природными условиями и ресурсами, хозяйственной структурой, производственной специализацией, социальной инфраструктурой, населением, – это целостная система со своими структурой, функциями, целями развития, связями с внешней средой, историей, культурой, условиями жизни населения. В этой связи возникает необходимость усиления внимания именно к социально-экономическому подходу к сущности и признакам региона. При таком подходе существенную роль играет оценка уровня социально-экономического развития как основного критерия эффективности функционирования региона.

Источники и литература

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический справочник. – М., 1983. – 350с.
2. Marcusen Ann. Regions: The Economics and Politics of Territory. – Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield Publishers, 1987
3. Большая Советская энциклопедия (В 30 томах). Гл. ред. А.И. Прохоров. Изд. 3-е. М., «Советская энциклопедия», 1975. Т. 21. – 640с.
4. Симоненко В.К. Регіони України: проблеми розвитку. – К.: Наукова думка, 1997. – 427с.
5. Баранский Н.Н. Экономическая география СССР: Обзор по областям Гоплана. М., 1926
6. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки. – М., 1976
7. Экономическая география в СССР. История и современное развитие. – М.: Просвещение, 1965. – 663с.
8. Огарев Н.П. Избранные социально-политические и философские произведения, т.1, М., 1952
9. Региональные исследования за рубежом. – М.: Наука, 1973. – 303с.
10. Чумаченко Н.Г. Очерки по экономике региона. – К.: Наукова думка, 1995. – 339с.
11. Концепция государственной региональной политики Украины от 09.09.2000г. – Голос Украины, 04.11.2000г. - №203 (2450)
12. Гутман Г.В., Мироедов А.А., Федин С.В. Управление региональной экономикой. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 346с.
13. Ленин В.И. Развитие капитализма в России. Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности.- С.Петербургъ:Типо-литографія А.Лейферта, 1899.
14. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Государство и регионы. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 198с.
15. Губман Б.Л. Смысл истории: очерки современных западных концепций. – М., 1991
16. Региональная экономика: Учебное пособие для вузов. – Под ред. проф. Т.Г. Морозовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 304с.
17. Региональная экономика: Учебное пособие. Под ред. М.В. Степанова. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 465с.
18. Некрасов Н.Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы.-2-е изд. – М.: Экономика, 1978. – 450с.
19. Долишний М.И. Социально-экономический потенциал региона. – К.: Наукова думка, 1985
20. Социально-экономическая география Украины / Пер. с укр. Под ред. О. Шабля. – Львов: Свит, 1995. – 640с.

Журба О.О.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ В ЕКОНОМІКУ

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку країн світового співтовариства свідчить про органічну єдність та взаємозалежність економіки і політики. Держава є визначальним і водночас досить суперечливим елементом в економіці. Її залежність від існуючої економічної системи, з одного боку, та залежність економіки від державної політики, з іншого, демонструють всю складність цього інституту.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблем економічної політики та окремих аспектів її фінансового забезпечення в умовах трансформації економіки активно проводять українські вчені: А.Гальчинський, В.Геєць, П.Єщенко, Б.Кваснюк, І.Лукинов, М.Савлук, А.Чухно, С.Юрій та інші.

Цілі та задачі статті. Обґрунтування передумов сучасної економічної політики.

Основний зміст статті. Теорія суспільної економіки з її критеріями вибору напрямків економічної політики, державного підприємництва чи урядового контролю пояснює глибинні причини державного втручання в ринкову економіку й водночас окреслює межі цього втручання. Незаперечною заслугою цієї теорії є

постановка питання про неспроможності держави (влади). Неспроможності (фіаско) влади - це випадки, коли держава не в змозі забезпечити ефективний розподіл і використання суспільних ресурсів. Зазвичай до неспроможностей влади відносять:

1. Обмеженість необхідної для прийняття рішень інформації. Подібно тому як на ринку можливе існування асиметричної інформації, так і урядові рішення можуть прийматися часто при відсутності надійної статистики, облік якої дозволив би прийняти більш обґрунтоване рішення. Наявність могутніх груп з особливими інтересами, активного лобі, могутнього бюрократичного апарату призводить до значного перекручування навіть наявної інформації.

2. Недосконалість політичного процесу. Нагадаємо лише основні моменти: раціональне неведення, лобізм, маніпулювання голосами виборців внаслідок недосконалості регламенту, лоґролінг, пошуки політичної ренти, політико-економічний цикл і т.д.

3. Обмеженість контролю над бюрократією. Стрімке зростання державного апарату створює все нові і нові проблеми в цій галузі.

4. Нездатність держави цілком передбачити і контролювати найближчі і віддалені наслідки прийнятих нею рішень. Справа в тому, що економічні агенти часто реагують зовсім по іншому ніж сподівається влада. Їхні дії сильно впливають на зміст і спрямованість, розпочатих владою акцій (або законів, схвалених законодавчими зборами). Заходи, здійснювані державою, що входять до спільної структури, часто призводять до відмінних від початкових цілей наслідків. Тому кінцеві результати дій держави залежать не тільки, а нерідко й не стільки від неї самої [1].

Якщо вилучити із аналізу галузі інфраструктури, де державне втручання є найважливішою умовою розвитку продуктивних сил, то стосовно основної маси галузей матеріального виробництва і послуг подібної об'єктивної залежності не існує.

Крім означених неспроможностей влади, є ще одна не менш важлива теза на користь обмеження підприємницької діяльності держави. Не тільки тому, що, як правило, у держави підприємницька діяльність виходить гірше, ніж у приватній сфері, де діють могутні особисті стимули і спонукання. Як підкреслював Дж.С. Міль, "відмовляючись від підприємництва, держава сприяє виконанню найважливішої цивілізаційної задачі - діловому вихованню народу". "У народу, який не звик до самостійної діяльності задля загальних інтересів, - пише він, - у народу, який зазвичай чекає від свого уряду відповідних вказівок та розпоряджень по всіх питаннях, що являють собою загальний інтерес, здібності розвинені лише наполовину, а його освіта - неповна..." [2].

Звичайно конкретні обставини вносять свої корективи, і в реальній діяльності сфери прямого державного втручання виявляються значно ширше. Особливо це стосується перехідної економіки, коли держава бере участь і в її реструктуризації, і в подоланні глибокої трансформаційної кризи. В цих умовах особливо потрібна продумана політика зростання, що дозволяє сконцентрувати інвестиційні ресурси в пріоритетних галузях і дати стимул для зростання економіки в цілому.

Однак, перехід до демократичних форм правління і пристосування державного втручання до вимог ринкової економіки не врятує державу від її традиційних пороків - корупції і лобізму. Демократія протилежна диктатурі. Демократія не придушує інтереси, але вона не виключає і боротьби цих інтересів. Особливе положення держави спонукає різні організовані групи суспільства боротися за владу, за контроль над найважливішими його органами з метою здійснення власних інтересів. Це, в свою чергу, накладає певні обмеження на прийняття політичних рішень.

Різні соціальні групи мають свої "представництва" інтересів, що утворюють інституціональну структуру сучасного цивілізованого суспільства. Партії, профспілки, організації підприємців, споживачів, фермерів, екологи та ін. на основі демократичних інститутів та процедур ведуть боротьбу і за частку в бюджеті, і за державні програми, за цілі і пріоритети економічної політики в цілому. Особливі інтереси має і сама державна бюрократія, яка зацікавлена в розширенні державного апарату і програм.

Навколо дій владних органів на всіх рівнях розпалюються надзвичайні пристрасті - зацікавлені групи через інститути політичної системи прагнуть відхопити побільше від держбюджету і поменше вкласти податків у той самий бюджет. Державні видатки в розвинених країнах зростають протягом останніх десятиріч настільки стрімко, що податкова система не встигала забезпечувати належне їх покриття. Це стало причиною існування майже хронічних бюджетних дефіцитів. На цьому ґрунті став швидко набирати авторитет новий напрямок аналізу, що перебуває на стику економічної теорії і політології - теорія суспільного вибору. Як відзначав один з головних засновників цього напрямку, лауреат Нобелівської премії 1986 року Дж. М. Бьюкенен: "Для мене втратило сенс аналізувати податки і суспільні витрати незалежно від вивчення політичного процесу, за допомогою якого приймаються рішення з приводу обох сторін фінансових рахунків. Теорію суспільних фінансів не можна цілком відокремити від теорії політики" [3].

Умови перехідного періоду в Україні, малий досвід самої демократії, недостатній рівень її інституціоналізації, а також підвищене значення держави як "поштовху" економічного зростання і структурної перебудови є особливо сприятливим ґрунтом для дій впливових груп, що прагнуть роздобути якнайбільше власних вигод від державного втручання в економіку. Прихильники теорії суспільного вибору виходять з того, що держава - це або потенційний ресурс, або потенційна загроза для кожної галузі даної країни. Завдяки своїй владі забороняти чи примушувати, відбирати чи давати кошти, держава може вибірково допомагати чи, навпаки, заподіювати шкоду безлічі галузей. А тому характер державного втручання нерідко визначається не тим, що так вимагає ринок чи захист суспільних інтересів, а тим, що це необхідно і вигідно якимось групам осіб чи галузям. Дж. Стіглер називає чотири головних способи використання держави галуззю чи професійною групою: 1) прямі грошові субсидії; 2) обмеження доступу в галузь, а отже і контроль за

появою нових суперників (за допомогою імпорتنих і виробничих квот, протекціоністських тарифів і т.п.); 3) привілеї, що дозволяють даній галузі впливати на виробництво в суміжних галузях; 4) пряма фіксація цін. Як правило, одержувані галуззю вигоди (вони отримали назву "політичної ренти") не покривають збитків, заподіяваних суспільству в цілому [4].

Крім галузевих інтересів, що задовольняються за допомогою лобювання, прихильники теорії суспільного вибору виділяють дві важливі причини безпосереднього зростання державних витрат. По-перше, здатність груп з низькими і середніми доходами - оскільки їх є більшість - дочекатись контролю над державною діяльністю за рахунок груп з високими доходами і використовувати цей контроль для розширення перерозподільної ролі державних витрат і податків. По-друге, здатність державної бюрократії стимулювати зростання витрат, у яких вона зацікавлена, через свої стратегічні позиції.

Відповідно до досліджень прихильників теорії суспільного вибору, залучення до аналізу політичних процесів викликає серйозні відхилення від умов рівноваги між приватним і суспільним виробництвом. Кожна група прагне максимально зменшити для своїх членів обсяг податків і в той же час збільшити величину державних витрат або змінити їх структуру на свою користь. В таблиці 1 подано класифікацію основних джерел неспроможностей державного втручання.

Таблиця 1. Джерела неспроможностей влади

Неспроможність влади	Наслідки для економіки
Проблеми, властиві прямій демократії	
Парадокс голосування	Неоднозначність програм
Інтенсивність вподобань і пакетування позицій	Витрати за неефективний суспільний вибір припадають на меншості
Проблеми, властиві представницькій владі	
Вплив організованих інтересів	Пошуки ренти
Географічні виборчі округи	Розподіл «державного бюджету»
Обмежені часові горизонти, породжені виборчими циклами	Недостатнє інвестування
Позування перед громадськістю	Обмежений порядок денний
Проблеми, властиві бюрократичному забезпеченню	
Проблема державних інститутів	Використання ресурсів не за призначенням
Проблеми оцінювання благ	X-неефективність
Обмежена конкуренція	X-неефективність
Захист прав державних службовців	Негнучкість
Неспроможності державних інститутів як неспроможності ринку	Неефективність розміщення та X-неефективність
Проблеми, властиві децентралізації	
Розмиті повноваження	Проблеми втілення політики в життя
Фіскальні зовнішні ефекти	Нерівний розподіл місцевих суспільних благ

Узагальнюючу характеристику сучасної держави, економічну політику якої багато в чому визначають інтереси зацікавлених груп, пропонує у своїй роботі "Політична економія держави добробуту" Дж. Бьюкенен. Він виділяє два типи держави: соціалістичний і трансфертний. Перший тип держави соціалістичний безпосередньо забезпечує виробництво товарів і послуг. Другий – трансфертний (в ідеалі) нічого не робить, а лише перерозподіляє доходи – бере кошти (у формі податків) в одних і передає їх іншим. Трансферна держава може приймати дві форми: одна - це те, що називається "державою добробуту" (чи взаємодопомоги), коли перерозподіл здійснюється відповідно до загальноприйнятих норм на користь найменш забезпечених членів суспільства, тобто відповідно до конституційного договору, схваленого усіма членами суспільства; друга - змішана ("збовтана") держава, перерозподіл у якій відбувається відповідно до політичного тиску тих чи інших конкуруючих груп. До числа означених груп в сучасній державі відносять аграрний сектор; протекціоновані галузі, що виробляють імпортозаміщуючу продукцію; вищу освіту; споживачів муніципальних транспортних послуг та ін. Можна зробити висновок, що майже всі сучасні демократичні держави являють собою суміш обох форм; розділити їх дуже важко, тому що всі програми, у тому числі і ті, котрі являють собою явні "кормушки", відстоюються і проштовхуються під гаслом "суспільних інтересів" [3].

Протидією всім цим неспроможностям прихильники теорії суспільного вибору вважають насамперед дію конкуренції, вільні ринкові відносини як у сфері індивідуального, так і в сфері суспільного вибору. Саме ринок у всій різноманітності його форм і проявів є основою основ насправді цивілізованого устрою суспільства. Але якщо неокласична теорія виходить з того, що основні властивості ринку - воля конкуренції і тенденція до рівноваги - вже існують, то за теорією суспільного вибору, ці умови аж ніяк не виникають автоматично, вони повинні бути створені і закріплені інституційно і конституційно.

Природно, що особлива увага приділяється тим факторам, що здатні обмежити зростання державного втручання в економіку. Державна бюрократія зацікавлена в зростанні державних витрат, у розширенні державного втручання в економіку. Щоб обмежити зростання впливу держави на економіку та її прагнення до збільшення державних програм, обмеження повинні бути внесені ззовні у вигляді відповідних конституцій-

но закріплених правил, які б і захистили ринкову систему від впливу надмірного перерозподілу, що спотворює діяльність держави. Як головні обмеження зазвичай розглядають законодавчо затверджену межу зростання державного боргу, розмір бюджетного дефіциту, а також визначене співвідношення між обсягом державних витрат і ВВП.

Висновки. Таким чином, перехідний характер економіки, відсутність справжньої демократичної системи влади і цивілізованого громадянського суспільства обумовлюють той факт, що сучасна теорія суспільної економіки і суспільного вибору не може бути застосована до наших умов у всіх її аспектах. Однак врахування всіх означених “за” та “проти” державного втручання має стати висхідним при розробці концептуальних засад економічної політики кожної держави, особливо для України.

Джерела та література

1. Нуреев Р.М. Джеймс Бьюкенен и теория общественного выбора Джеймс Бьюкенен. – Сочинения / Пер. с англ. – Серия: “Нобелевские лауреаты по экономике”. – Т.1. / Фонд экономической инициативы / Гл. ред. кол.: Нуреев Р.М. и др. – М.: “Таурис Альфа”, 1997. – С. 5-23.
2. Милль Дж.С. Основы политической экономии. В 3-х т. – М., 1980-1981. – 495 с., – 480 с., – 447 с.
3. Buchanan J. The Political Economy of the Welfare State. - Stockholm, 1988. – 220p.
4. Stigler G. Theory of Regulation // Bell Journal. – 1971. – P. 3-21.

Лихолобов Е.А.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО РЕСУРСУ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Будь-яке підприємство у своїй діяльності – виробництві продукції, наданні послуг або виконанні робіт – використовує ресурси – матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні. Серед ресурсів підприємства особлива роль відповідно до сучасних поглядів належить працівникам підприємства: сьогодні персонал підприємства виступає одночасно як ресурсу, як суб’єкт управління (фактор), як потенціал, як капітал [3, с. 10]. Тому погляд на працівників як на пасивний об’єкт управління, що позбавлений власної мети, потреб та інтересів, є застарілим та таким, що не відповідає сучасним реаліям.

Роль персоналу підприємства як провідного ресурсу, надання йому нового статусу, визнання його значення та значення використання як ресурсу у результативності діяльності підприємства давно вже не оспорується у світовій економіці та навіть отримали визнання і в деяких українських керівників підприємств. Є. Тоффлер ще у 80-х роках минулого століття зазначав, що найбільш провідні компанії світу збільшують прибутки не за допомогою “вичавлювання поту” з працівників, а за допомогою їх творчого ставлення до праці, повного та цілеспрямованого використання ними інформації [11, с. 250].

Визнання персоналу провідним ресурсом підприємства потребує розробки та введення у практику нових способів роботи з таким видом ресурсу – технологій роботи з персоналом. За їх допомогою можна максимально на користь підприємства використовувати знання та здібності персоналу; застосування таких технологій спрямовано на створення умов для прояву здібностей персоналу не час від часу, а постійно, на підставі системного підходу.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасні підходи до персоналу підприємства – як до ресурсу, як до суб’єкта управління (фактор), як до потенціалу, як до капіталу – виникли у західному менеджменті, а вже потім, після апробації та поширення починали розповсюджуватися на пострадянському просторі. Інші умови діяльності пострадянських підприємств, менталітет нації, інерційність мислення керівників не давали змогу використовувати ці підходи у так званому чистому вигляді – потрібна була їх адаптація. Вона змінювала, до речі, іноді суттєво, зміст підходів і на практиці починалося використання такого симбіозу нових та таких, що властиві виключно адміністративній системі управління, підходів, якому не було ніяких теоретичних пояснень.

Підхід до людей як до ресурсу базується на положеннях теорії людських ресурсів (70-і роки ХХ століття), де, власне, й започатковано термін “людські ресурси”. Саме цей підхід зумовив відмову від управління персоналом та перехід до управління людськими ресурсами, що передбачає: персоналізацію та індивідуальний підхід до всіх працівників; усвідомлення дефіциту кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу; відмову від тези про “безплатність” для підприємства його працівників [4].

Поряд з системно аналітичним підходом до управління людськими ресурсами, що сформувався на положеннях теорії людських ресурсів, в останні десятиліття виник підхід системної емпірики, основу якого склали результати вивчення досвіду найбільш успішних підприємств [10]. Їх поєднання дало можливість зосередити увагу на таких питаннях як взаємини між підприємством та його персоналом, сполучення кваліфікації та потенціалу працівників зі стратегією та цілями підприємства, а також послугувало підставою виникнення концепції розвитку людських ресурсів [5]. Така концепція орієнтує керівників підприємства на створення таких умов праці, у яких працівники добровільно інтенсифікують роботу, мобілізують потенціал для досягнення цілей підприємства, діють в інтересах підприємства.

Концепція розвитку людських ресурсів, як і будь-яка концепція, лише тоді перетвориться на керівництво до дії, коли її положення та ідея можуть знайти застосування у вигляді конкретних управлінських інструментів. Попри достатності публікацій, у тому числі і в українській науці, щодо сутності, переваг та достоїнств концепції розвитку людських ресурсів, інструменти використання її положень та принципів по-